

Lea Čataj

Lea Čataj
Hrvatski restauratorski zavod
Odjel za kopnenu arheologiju
Zagreb, Kožarska 5
lcataj@h-r-z.hr

Izvorni znanstveni rad
Predan 4. 11. 2013.
UDK 904:728.84](497.5 Okešinec)"652"

Antički građevinski kompleks na lokalitetu Sipćina u Okešincu

SAŽETAK: Antički lokalitet Sipćina u selu Okešincu, poznat je još od 1960-ih godina, kad su provedena i prva arheološka istraživanja. Pronađeni nalazi datirani su u 1. i 2. st., a lokalitet je povezan s boravkom rimske vojske na tim prostorima. Istraživanja su nastavljena 2012. godine, kad su otkrivena dva horizonta naseljavanja. Stariji možemo datirati u 1. i 2. st., a pripisano mu je nekoliko jama i kanala te ostaci drvenog nadzemnog objekta. Mlađem horizontu, datiranom u 3. i 4. st., pripadaju dva objekta. Analiza nalaza pokazala je da se vjerojatno radi o rimskoj ladanjskoj vili. Geofizičkim snimanjima uočeni su tragovi nekoliko građevina i većeg jarka koji ih okružuje.

KLJUČNE RIJEČI: *Moslavina, rimska ladanjska vila, podno grijanje, metalurška peć, geofizička snimanja*

Tijekom 2012. djelatnici Odjela za kopnenu arheologiju Službe za arheološku baštinu Hrvatskoga restauratorskog zavoda obavili su arheološka istraživanja na antičkom lokalitetu Sipćina.¹ Zbog opsega istraživanja i velike količine pokretnih nalaza, u ovom će se radu obraditi samo nepokretni arheološki nalazi.²

Lokalitet Sipćina u selu Okešinec (sl. 1) nalazi se sjeveroistočno od današnje autoceste A3 Bregana-Lipovac, oko 4 km južno od mjesta Križ u zapadnoj Moslavini. Smješten je zapadno od rijeke Česme, oko koje su nataložene prostrane i slabo propusne naplavne ravnice (ROGLIĆ, 1974: 44-61).

¹ Voditelji istraživanja bili su diplomirani arheolozi Andrej Janeš i Lea Čataj. U radovima su sudjelovali i diplomirani arheolozi Josipa Caričić i Goran Trninić, a povremeno i volonteri, studenti arheologije: Anamarija Kalaj, Mia Čujkević-Plečko, Ilija Cikač i Janko Gašpar. Ovom prilikom svima zahvaljujem.

² Na korisnim savjetima zahvaljujem kolegi A. Janešu.

Antička slika prostora

Prostor Panonije bio je u području rimskog interesa još od 2. st. pr. Kr. Nakon rimske okupacije i konačne romanizacije u 1. st., Moslavina je bila dio provincije Panonije (*Pannonia*), a daljnjim podjelama pripala je Gornjoj Panoniji (*Pannonia Superior*), a potom i Panoniji Saviji (*Pannonia Savia*) (MÓCSY, 1962: 586, 588; BARKÓCZI, 1980; HOTI, 1992).

Najbliža gradska naselja lokalitetu Sipćina bili su na zapadu Andautonija (*Andautonia*), a na jugu Siscija (*Siscia*) (LELEKOVIĆ, RENDIĆ MIOČEVIĆ, 2012: fig. 1). Sustavnim istraživanjima moslavačkog područja posljednjih nekoliko godina otkrivene su antičke *villae rusticae* ili čak manja naselja u Ciglenici kod Osekova i Kutinskoj lipi u Kutini (BOBOVEC, 2007; 2008; 2012). Tragovi rimske civilizacije otkriveni su i u Repušnici, Donjoj Gračenici, Gornjoj Gračenici (Mramor brdo), Hercegovcu i Voloderu, a spominju se i pojedinačni slučajni nalazi iz Brinjana, Struška i Popovače (BOBOVEC, 1998: 14-15; 2003; 2008:

1. Položaj lokaliteta Sipčina
Location of the Sipčina site

5-7). Zahvaljujući novijim zaštitnim arheološkim istraživanjima, pronađeno je i nekoliko ruralnih naselja (*vici*) blizu Velike Gorice, na lokalitetima Donji Vukojevac (DIZDAR et al., 2011), Okuje (VUJNOVIĆ, BURMAZ, 2010: 245) i Šepkovčica (BUGAR, 2009: 271), uz nekadašnju rimsku cestu Siscija-Emona (LELEKOVIĆ, RENDIĆ MIOČEVIĆ, 2012: 291-292).

U Prigorju je istraživano nekoliko rimskih vila: Donja Glavnica-Frtić (SOKOL, 1981: 181-184; 1986a), Moravče-Drašćica (SOKOL, 1986b; 1996: 34-36), Moravče-Rošnica (SOKOL, 1986c), Vurnovec-Crikvišće (SOKOL, 1986d). Na istom području poznata su naselja iz rimskog doba u Stenjevcu Donjem (GREGL, 1983; 1986) i Kominu (*Pyrrri*) (GORENC, NEMETH-EHRLICH, 1984; NEMETH-EHRLICH, 1986) te refugij na brijegu Kuzelin (SOKOL, 1981; 2005; 2006). S područja grada Zagreba i njegove šire okolice, kao i šire okolice same Sipčine, poznat je veći broj lokaliteta s arheološkim nalazima iz rimskog razdoblja (TONČINIĆ, 2005; GREGL, JELINČIĆ, 2010; JAKOVLJEVIĆ, 2012). Oni svjedoče o potencijalno mnogo većem broju rimskih vila, naselja ili nalazišta drugog tipa, koji dosad nisu bili predmet arheoloških iskopavanja.

Ulaskom u sastav Rimskog Carstva, Panonija se urbanizira te povezuje sustavom cesta, putova i mostova (ŠAŠEL, 1970: 71-72; BOJANOVSKI, 1984: 253). Rimske su ceste vjerojatno izgrađene na starim putovima kojima su se koristila panonska plemena za trgovinu (SOPRONY, 1980: 207). Prema Antoninovu itinerariju (*Itinerarium Antonini*), mjesna je cesta išla od Siscije do Varijane (*Variana*), odnosno od današnjeg Siska na sjever prelazeći Savu, kroz Lonjsko polje prema Kutini. Zbog otkrića rimske vile u selu Osekovu, pretpostavljen je njezin smjer upravo kroz to selo (KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, 1873: 126-127; GRAČANIN, 2010: 33-35).

Na kartama poput *Itinerarium Antonini*, *Tabula Peutingeriana* ili *Itinerarium Hierosolomytanum* ucrtane su samo

važnije rimske ceste i veća naselja (TKALČEC et al., 2007: 8). U rimsko je vrijeme postojao veći broj sporednih putova koji su povezivali manja naselja i seoska imanja, koje upoznajemo uglavnom zahvaljujući arheološkim istraživanjima (GREGL, 1980; LOVRENČEVIĆ, 1980; 1981; KNEZOVIĆ, PINTARIĆ, 2006; GRAČANIN, 2010: 33-41).

Lokalitet Sipčina od Osekova je udaljen samo 13 km, od Siska 20 km, a od Kutine 25 km zračne linije. Prema *Tabuli Imperii Romani*, list L-33 (Tergeste, 1961, prema JELINČIĆ, 2009, karta 2), cesta manje važnosti išla je od Kutine (*Variana*) u smjeru sjeverozapada. Uz taj regionalni antički put, blizu kojega se nalazi Sipčina, veže se i ostava antoninijana Valerijanova vremena nađena u Repušnici (DEMO, 1986: 30).

Prethodna arheološka istraživanja

Na položaju Sipčina izoravanjem su na površinu godinama izlazili dijelovi rimskih opeka i keramike, a na arheološke je nalaze još 1961. ukazao Josip Kunkera, arheolog amater. Prema lokalnoj predaji, ondje se nalazila crkva srušena u vrijeme provale Osmanlija (HORVAT, 1984: 166-167).

Probno arheološko istraživanje ujesen 1964. proveo je Muzej Moslavine iz Kutine pod vodstvom kustosice, arheologinje Dragice Iveković. Na blago povišenom položaju, u jednoj manjoj sondi, na relativnoj dubini od 60 cm otkriveni su ostaci temelja zida građenog od opeke, popločenje od opeka te velika otpadna jama s materijalom datiranim u 1. i 2. stoljeće. Osim keramičkih nalaza, pronađene su kockice mozaika, brončani prsten, metalni predmet interpretiran kao umbo štita te vrh strelice. Dragica Iveković zaključila je da se vjerojatno radi o rimskom vojnom logoru, pomoćnoj stanici ili nekom privremenom boravištu rimske vojske (IVEKOVIĆ, 1965; 1968: 365-366; BOBOVEC, 1994).

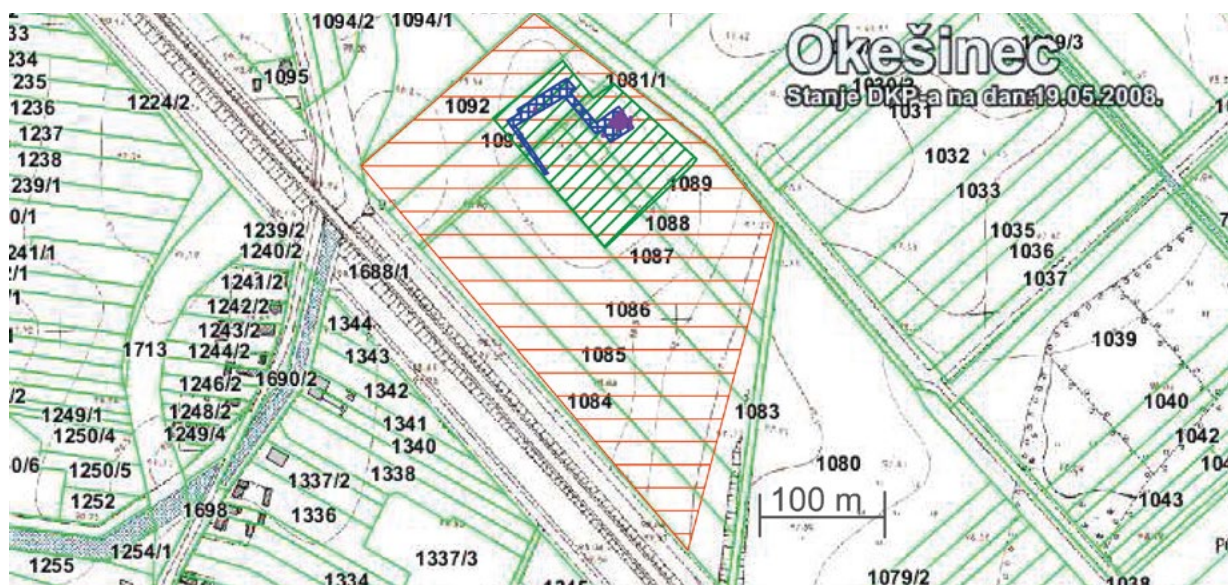
V. Gajski spominje da je na Sipčini 1966. slučajno pronađen Hadrijanov novac (GAJSKI, 2001: 12). Taj je podatak vjerojatno pogrešno prenesen iz članka D. Iveković (1968: 367) i odnosi se na novac cara Hadrijana pronađen na položaju Krčavina kod Hercegovca u ljeto 1966. godine.

Iako je lokalitet već dugi niz godina poznat arheološkoj struci (REGISTAR, 1997: rb 230), tek je od 2013. pod preventivnom zaštitom. Prije desetak je godina lokalitet pretrpio devastaciju, kad je preko njega postavljen plinovod, presjekavši nalazište u smjeru sjeverozapad-jugoistok.

Arheološka istraživanja 2012. godine

Prije početka arheoloških iskopavanja 2012., na lokalitetu je obavljen površinski pregled terena (sl. 2). Veća koncentracija nalaza ustanovljena je na lagano povišenom

3 Prema riječima vlasnika oranice, koji je u to vrijeme bio dječak, sonda je bila postavljena sjeverno do sjeveroistočno od sonde istraženih 2012., uz sam rub oranice.

 POVRŠINA OBUHVAĆENA TERENSKIM PREGLEDOM

 POVRŠINA OBUHVAĆENA ARHEOLOŠKIM ISKOPIVANJEM, 158 m²

 POVRŠINA OBUHVAĆENA PROSPEKCIJSKIM GEORADARSKIM SNIMANJEM, cca 13 000 M²

 POVRŠINA OBUHVAĆENA DETALJNIM GEORADARSKIM SNIMANJEM, cca 2 500 M²

2. Površina obuhvaćena arheološkim radovima (terenski pregled, arheološko iskopavanje, geofizička snimanja) 2012. (podloga: geoportal.dgu.hr, izradila L. Čataj)

The area covered by the 2012 archaeological research (field survey, archaeological excavation, geophysical imaging) (based on: geoportal.dgu.hr, made by L. Čataj)

prostoru, a smanjivala se proporcionalno padu terena. Georadarskim snimanjem⁴ obuhvaćena je površina od oko 13000 m², a gotovo svi georadarski profili dali su pozitivne rezultate (RAŠKOVIĆ, ŠVARIC, 2012).

Arheološki radovi, provedeni u dvije kampanje, trajali su dvadeset šest radnih dana. Istraženo je osam sondi ukupne površine 158 m² (sl. 2). Do sterilnog su sloja žute gline istražene sonde 2, 4 i 8 koje su nakon istraživanja i dokumentiranja prekrivene geotekstilom i zatrpane. Ostale su sonde privremeno zaštićene geotekstilom i zemljom. Prilikom istraživanja uočene su dvije faze gradnje, koje su potvrđene i kasnijim pregledom arheološkog materijala te radiokarbonskim analizama ugljena.

STARIJA FAZA GRADNJE

Starijoj fazi gradnje pripisani su ostaci nadzemnog objekta 1, dva kanala, dvije jame od stupova te jedna jama većih dimenzija u sondi 1 (sl. 3-4). Na samom dnu sonde 4, u žuto-smeđoj glini uočena je kružna jama sive zapune dubine tridesetak centimetara. Taj je horizont naseljavanja pronađen ispod glinenih slojeva nivelacije na kojima su sagrađeni mladi objekti.

Prilikom čišćenja ukopa koji pripadaju negativima zidova i temelja mlađeg objekta A, uočene su rupe od

stupova kružnog i elipsoidnog oblika promjera 5-20 cm koje su unutar ukopa položene u dva paralelna reda. Zabilježeno je ukupno sto rupa, a može se pretpostaviti njihovo postojanje i u ukopima koji su izlazili izvan sonde te još nisu istraženi, kao i ispod temelja zidova objekta A koji nisu devastirani. Zbog završetka radova na terenu, sve rupe nisu dokumentirane, a neke od zabilježenih rupa nisu ispražnjene.⁵

Rupe su uočene ispod tankog sloja izuzetno finog žutog pijeska, a ukopane su u žutu glinu. Ispunjene su istim pijeskom žute boje,⁶ što ukazuje na istovremeno pražnjenje njihove originalne zapune i zatrpavanje slojem pijeska. Radiokarbonska analiza ugljena iz zapune smješta je u razdoblje (1 σ) između 130. i 220. godine.⁷

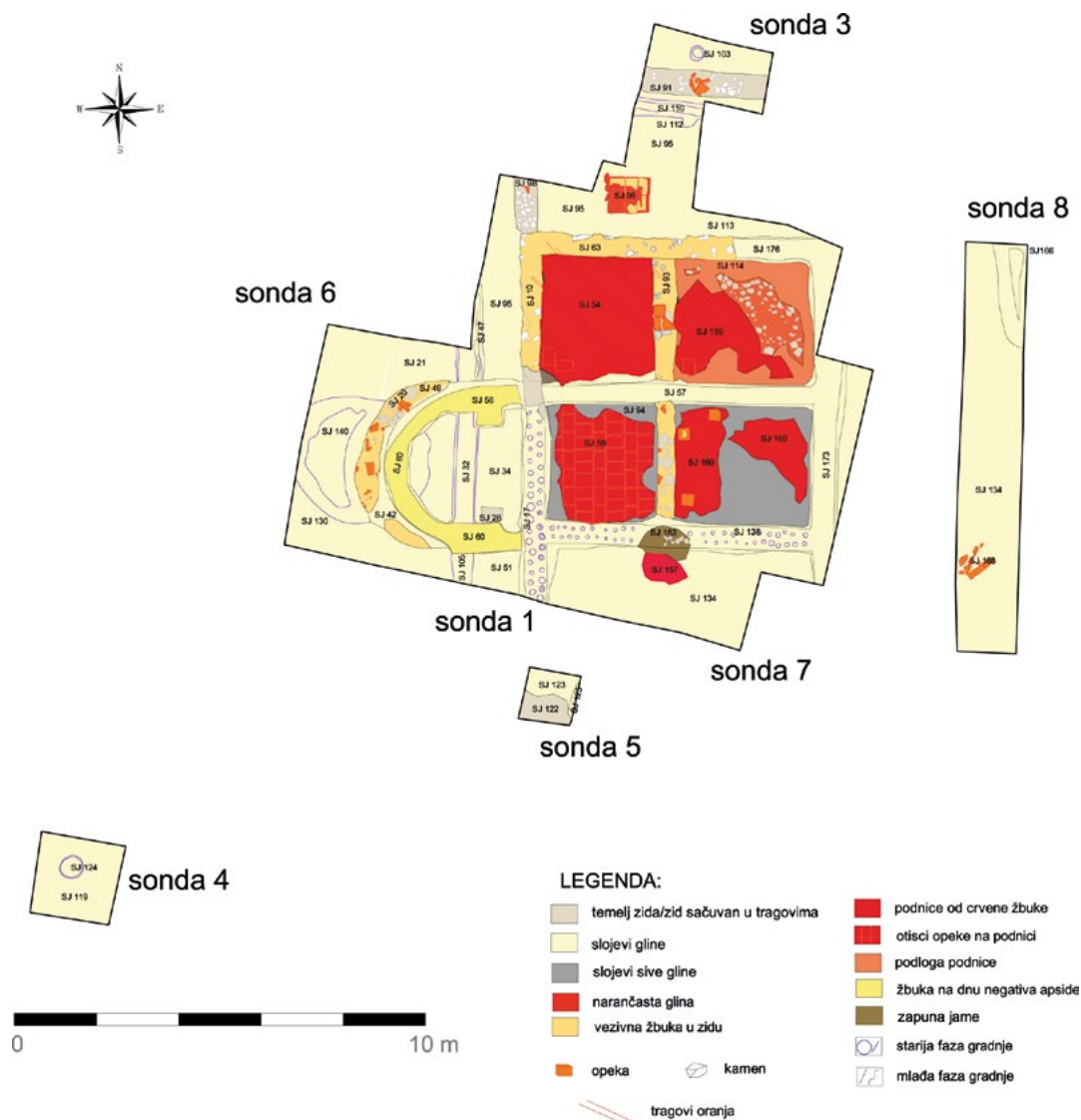
Rupe zatvaraju kvadratni prostor i moguće je da se radi o nadzemnom objektu (objekt 1) većih dimenzija koji je imao po dva reda drvenih stupova, a bio je orijentiran pravilno prema stranama svijeta.

5 Dubina istraženih rupa bila je 15 do 30 cm, a nekoliko njih bilo je preusko i preduboko pa nije bilo moguće isprazniti ih potpuno.

6 U nekoliko slučajeva radilo se o finom pijesku smeđe boje.

7 AMS radiokarbonska analiza obavljena je u Beta Analytic Radiocarbon Dating Laboratory u Miamiu, a uzorak 21 vodio se pod laboratorijskom oznakom Beta-336204. Prema 2 σ kalibraciji, datira se između 80. i 240. godine.

4 Georadarska snimanja obavila je tvrtka Geos d. o. o. iz Rovinja.

3. Tlocrtni plan istraženog dijela antičkog kompleksa Sipčina u Okešincu (osim sonde 2) (dokumentacija HRZ-a, izradila L. Čataj)
Ground plan of the researched portion of the ancient Sipčina complex in Okešinec (apart from the probe 2) (Croatian Conservation Institute documentation, drawing by L. Čataj)

Zapadno od navedenog objekta 1, a ispod podnice prostorije 3 mlađeg objekta A i sloja nivelacije, nalazio se kanal pravilnog pravokutnog presjeka. Smjera je sjever-jug, dubine 30 cm sa zapunom bogatom nalazima (primjerice keramika tankih stijenki i imitacija *terrae sigillatae*, ulomci lonaca izvijenog ruba i zaobljenog tijela). Kanal je presječen iskopom za temelj zida apsida te se nastavlja prema sjeveru i jugu. Uzorak ugljena iz zapune radiokarbonskom je analizom (16) datiran u razdoblje između 60. i 90. ili 100. i 120. godine.⁸

⁸ AMS radiokarbonska analiza provedena je u Beta Analytic Radiocarbon Dating Laboratory u Miamiju, a uzorak 15 vodio se pod laboratorijskom oznakom Beta-326698. Prema 26 kalibraciji, datira se između 20. i 130. godine.

Zapadno od kanala i objekta 1 uočena je jama ovalnog oblika (sl. 5), istražena u dužini 3,2 m (SZ – JI) i širini 3 m (SI – JZ), dok joj dubina iznosi oko 50 cm. U gornjem je dijelu zapune siva glinasta zemlja sa sitnim komadima opeke i žbuke te ulomcima keramike i kostiju, ispod koje je sivi glinasti tvrdi sloj s nalazima keramike i kostiju, ali bez građevinskog materijala. Pri samom dnu jame pronađena su tri ulomka prapovijesne keramike, koji se zasad ne mogu pobliže definirati. Jama nije istražena u cijelosti jer u zapadnom dijelu izlazi izvan profila, dok je u istočnom devastirana gradnjom mlađeg objekta (prostorija 3).

Sjeverno od objekta pronađen je drugi kanal smjera istok-zapad, s gotovo sterilnom zapunom svijetlosive boje u čijoj se stijenci nalazila i rupa od stupa. Kanal je okomito postavljen na prethodno opisani, ali u ovim istraživanjima njihov eventualni spoj nije pronađen. Sjeverno od kanala nalazila se još jedna rupa od stupa.

4. Sonde 1, 3, 6 i 7: starija i mlađa faza gradnje, pogled sa zapada (fototeka HRZ-a, snimila L. Čataj)

Probes 1,3,6 and 7: the earlier and the later phase of building, the view from the West (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by L. Čataj)

Keramičke nalaze (sl. 6) iz zapuna kanala i jama, kao i iz slojeva mlađe faze korištenja lokaliteta, prema analogijama možemo datirati u 1. i 2. st., a neki se oblici javljaju i do polovice 3. stoljeća. U jami i obližnjem kanalu pronađena je najveća količina keramike. Grubu keramiku možemo povezati s domorodačkim tradicijama, poput lonaca izvijenog oboda i ravnog ruba, sive boje, ukrašenih metličastim motivom valovnica (sl. 6: 1) te lonaca izvijenog ruba i zaobljenog tijela. Pronađena je i fina keramika poput keramike tankih stijenki (sl. 6: 4-5), *terrae sigillatae* (sl. 6: 3), imitacije sigilatnog posuđa te pečatna keramika (sl. 6: 2) (VIKIĆ-BELANČIĆ, 1969; BRUKNER, 1981; MAKJANIĆ, 1996; OŽANIĆ, 1998; WIEWEGH, 2001; JELINČIĆ, 2003; WIEWEGH, 2003; OŽANIĆ, 2004; JELINČIĆ, 2009). Posebno je zanimljiv ulomak kantarosa (sl. 6: 6) s dvije ručke zaobljenog tijela i stožasto izvedenog vrata, sive boje, uglačane površine, s ukrasom cik-cak snopova paralelnih linija izvedenih tehnikom glačanja na predjelu vrata (*Politurmuster*). Na Gomolavi (JOVANOVIĆ, JOVANOVIĆ, 1988: 30-37, T.

XXVIII. 8) i u Vinkovcima (DIZDAR, 2001: 66-67, T. 23: 3, T. 25: 5-7 id) takve su posude datirane u 2. - 1. st. pr. Kr., a sličan primjerak iz Vinkovaca u 1. - 2. st. (OŽANIĆ, 2004: 192, T. 81.1).

S obzirom na navedene analogije, ali i radiokarbonske datume, taj raniji horizont naseljavanja lokaliteta datiramo od 1. do 2. stoljeća.

MLAĐA FAZA GRADNJE

Ostaci građevine (objekt A) s pet prostorija i zidovima orijentiranim pravilno prema stranama svijeta uočeni su odmah ispod sloja oranja (sl. 3-4). U sjevernom dijelu građevine prostorije su 1 (310 x 270 cm) i 2 (310 x 340 cm), a u južnom prostorije 4 (285 x 270 cm), 5 (285 x 340 cm) (sl. 7) te najzapadnija prostorija 3 (sl. 5) polukružnog oblika (površine 9 m²), koja izlazi izvan četvrtastog osnovnog oblika građevine. Ukupna istražena površina objekta iznosi 70 m².

Nekoliko pronađenih zidova, širine 45-60 cm, sačuvano je u razini podnice. Njihovi su temelji ukopani u slojeve

5. Pogled na prostoriju 3 objekta A, položenu preko starijeg kanala i jame (fototeka HRZ-a, snimila L. Čataj)
View of the room 3 of the building A, laid out on top of the earlier canal and pit (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by L. Čataj)

sive i žute gline, do dubine od oko pola metra. Građeni su uglavnom od nepravilnih komada kamena povezanih žbukom, a neki od opeke i kamena vezanih žbukom. Sačuvani su tek u visini jednog reda zidanja.

Većina zidova i temelja ostala je sačuvana u negativu: polukružni zapadni zid, krajnji istočni i južni zid, zid koji dijeli prostorije 1 i 2 od prostorija 4 i 5 te dio sjevernog zida. Na mjestima spoja s navedenim ukopima vidljiva su oštećenja zida izazvana devastacijom zbog vadenja kamena.⁹

Prostorija 3 (sl. 5), polukružnog oblika, s unutarnje je strane imala lezene na sjevernom i južnom dijelu apsida. Sjeverna lezena ostala je sačuvana u negativu, dok je južna¹⁰ ostala djelomično sačuvana. Zidana je od nepravilnih komada kamena vezanih žbukom, bila je organski vezana uza zid i temelj apsida, a oštećena je pri uklanjanju navedenog zida i temelja. Zid apsida u ramenu se mijenjao iz polukružnog u ravni. Uz tjeme apsida, sve do njezinih ramena tekao je vjerojatno nizak zid ili popločenje građeno bez temelja, širine 50 cm.

Zbog činjenice da je većina zidova sačuvana u negativu, prilikom istraživanja je uočeno da su temelji zidova bili ukopani u tanji sloj sive gline na vrhu i deblji sloj žute gline ispod njega. Kao što je već navedeno, sivi sloj gline poslužio je za nivelaciju terena, dok su u sloj žute gline (zdravica) ukopani i stariji objekti.

9 AMS radiokarbonskom analizom uzorak ugljena (Beta-326699) iz zapune jednog od negativa zida datiran je u razdoblje između 1320. i 1350. te 1390. i 1430. (2 σ), odnosno između 1400. i 1420. godine (1 σ). U tom je razdoblju vjerojatno zatrpan ukop, a možda i izvađen temelj s ostacima zida.

10 Širine je 53 cm, a od mase zida izlazila je za 40 cm, sačuvana je u visini od 60 cm.

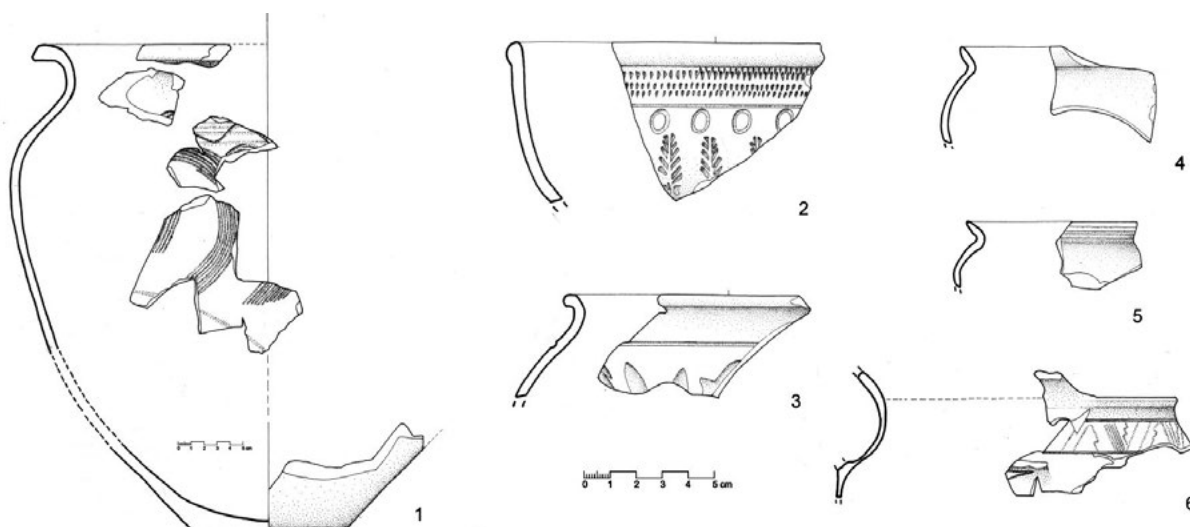
Svih pet prostorija objekta imalo je sačuvane žbukane podnice (*opus signinum*), ali niti jedna nije imala sačuvan završni sloj koji je dolazio povrh nje (sl. 7). Kako su se podnice pojavile već na dubini od 20 do 40 cm ispod površine, njihov je gornji sloj bio uništen oranjem, čiji se tragovi i danas vide na sačuvanim razinama podnica. Oranjem su posebno uništene podnice u prostorijama 1 i 2 u sjevernom dijelu objekta.

Podnice su bile rađene u nekoliko slojeva: na podlogu od manjih komada kamena i opeke dolazio je sloj žbuke s drobljenom opekom, od čega je dobila crveno-smeđu nijansu. Kao završni sloj u prostorijama 1, 2 i 4 bile su postavljene opeke dimenzija 44 x 28 cm, čiji su otisci vidljivi na podlozi od žbuke: jedan red opeka bio je postavljen vertikalno, drugi horizontalno te su se tako izmjenjivali duž čitave prostorije. Prema Vitruvijevim (VII, 1) napomenama, žbukane podnice (*opus signinum*) rade se s podlogom od šljunka (*statumen*) na koji se polaže sloj šljunka pomiješan s pijeskom i vapnom (*rudus*), a potom i sloj žbuke pomiješane s usitnjenom ciglom ili komadićima mramora (*nucleus*) (ADAM, 1994: 232).

U prostoriji 3 podnica je bila veoma slabo očuvana. Gornji sloj žbuke bio je bijele boje, bez vidljivih otisaka opeka. Kao podloga podnici poslužili su komadi opeka, tubula, žbuke i neobrađenih komada kamena.

U prostoriji 5 pronađeni su ostaci podnog grijanja: donji dio „šupljeg poda“ i tri pravokutne plinte (sl. 7). Donja podnica hipokausta (*hypocaustum*) također je građena u nekoliko slojeva: na podlogu od kamena postavljen je sloj crvenkaste žbuke. Na nju su u razmacima postavljene kvadratne plinte dimenzija 31 x 31 cm. Na jednom od stupića pronađen je sloj žbuke kružnog oblika, što može ukazivati na kružne opeke od kojih su građeni stupići hipokausta (*pilae*). U zapadnom dijelu prostorije podnica je bila nagorena i tamnije boje, vjerojatno zbog strujanja toplog zraka unutar šupljeg poda. Na obližnjem lokalitetu u Osekovu, u jednoj od prostorija južnog objekta otkriveni su ostaci podnog grijanja na površini od 66 m². Stupovi od opeke dimenzija 30 x 30 cm na žbukanu su podnicu slagani na razmaku od 30 cm (BOBOVEC, 2012: 33). Zbog hladnije klime, u Panoniji se češće izvodilo podno grijanje nego primjerice u Italiji gdje su se obično grijale samo kupaonice (THOMAS, 1980: 304).

Razne oblike podnog grijanja možemo na istočnom Sredozemlju pratiti još od 5. st. pr. Kr., no hipokaust se u pravom smislu riječi pojavljuje u kasnom 2. st. pr. Kr. u Stabijskim termama u Pompejima (KRETZSCHMER, 1953: 38–39; DEGBOMONT, 1984: 22–23; YEGÜL, 1992: 357; FAGAN, 2001: 404–406). Antički izvori navode kako su prije kupališta bila tamna i malena te da je upotreba tubula i hipokausta omogućila gradnju većih i osvijetljenih prostorija, a time i ugodniji boravak u termama. I noviji autori objašnjavaju da je upravo otkriće prozorskog stakla, vatrostalnih materijala i sustava tubulature dovelo

6. Izbor keramičkih nalaza starije faze (dokumentacija HRZ-a, crtež A. Bendeković)

A selection of ceramic finds from the earlier phase (Croatian Conservation Institute documentation, drawing by A. Bendeković)

7. Pogled sa zapada na prostorije 1, 2, 4 i 5 objekta A (fototeka HRZ-a, snimila L. Čataj)

View from the West to rooms 1, 2, 4 and 5 of the building A (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by L. Čataj)

8. Pogled s juga na konstrukciju od opeka (fototeka HRZ-a, snimio A. Janeš)

View from the South to the brick structure (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by A. Janeš)

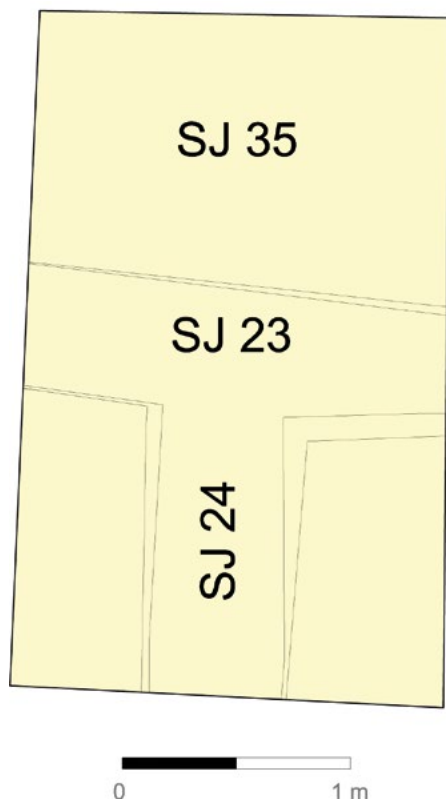
do mnogo veće učinkovitosti podnog grijanja (DEGBOMONT, 1984: 23).

Osnovni princip podnog grijanja je strujanje zagrijanog zraka (koji je dolazio iz ložišta) kroz prazan prostor između donjeg i gornjeg („visećeg“) poda (*suspensura*), koji je na taj način grijao pod prostorije iznad. Kroz sustav šupljih opeka uzidanih u zid strujao je ugrijani zrak i održavao temperaturu u prostoriji (DEGBOMONT, 1984: 22-23; FAGAN, 2001: 404-406). Prema Vitruviju (V, 10), visina stupića trebala bi iznositi dvije stope, odnosno oko 60 cm. U stvarnosti ona najčešće varira između 40 i 75 cm (DEGBOMONT, 1984: 101, fig. 160; ADAM, 1994: 267). Stupići hipokausta najčešće su se gradili od kvadratnih ili kružnih opeka s donjom i gornjom plintom ili bez njih (DEGBOMONT, 1984: 99-106, fig. 159).

Vitruvije (V, 10) navodi da bi na vrhu stupića trebala stajati opeka veličine 2/3 stope (*laterculus besalis*), a preko

njih opeka od dvije stope (*bipedalis*) kao podloga za suspenzuru. Preko opeka obično je išao crvenkasti premaz od žbuke s dodatkom usitnjene cigle i kamena, iznad njega tanki premaz od finije crvenkaste žbuke, a njezin završni sloj mogao je biti načinjen i od kamenih ploča ili mozaika (DEGBOMONT, 1984: 114, fig. 160; ADAM, 1994: 266-267, fig. 624).

Sjeverno od građevine nalazio se dvorišni natkriveni prostor ili možda pomoćna prostorija čiji je zapadni dio otkriven tijekom ovih istraživanja (sl. 3). U njemu nisu nađeni tragovi podnice, nego samo slojevi žute gline. U nju je bila ukopana konstrukcija od opeke, građena od sedam vodoravno položenih opeka koje čine pravokutnu strukturu tlocrtnih dimenzija 89 x 108 cm (sl. 8). Na zapadnom, sjevernom i istočnom rubu pronađene su okomito postavljene opeke koje su okruživale pravokutni prostor. Konstrukcija je bila zapunjena glinastom zemljom

9. Tlocrt sonde 2 (dokumentacija HRZ-a, crtež L. Čataj)
Ground plan of the probe 2 (Croatian Conservation Institute documentation, drawing by L. Čataj)

s komadićima žbuke i usitnjene opeke. Pri dnu zapune koncentracija žbuke se povećala te je postala kompaktnija. U tom sloju kompaktne žbuke pronađeno je nekoliko ulomaka olova povezanih žbukom. Pri samom dnu bilo je nešto ugljena, a radiokarbonska analiza (16) datira korištenje konstrukcije u razdoblje od 90. do 100. godine, 120. do 180. ili od 190. do 210. godine¹¹. S obzirom na te nalaze, moguće je da se radi o priručnoj radionici za metal.

Kanal smjera sjever-jug nalazi se zapadno od objekta i ide do ukopa negativna temelja apside. Zapunjen je sivom sterilnom zemljom, a ukopan je u žutu glinu. Nije istražen u cijelosti, a za sada se pretpostavlja da je imao drenažnu funkciju.

Pokretni arheološki nalazi te mlađe faze lokaliteta su malobrojni, što nije posve neočekivano s obzirom na to da su objekti i cijeli horizont naseljavanja uništeni kasnijom obradom zemlje. Uglavnom se radi o kronološki neosjetljivim ulomcima grube keramike, koja se zbog svakodnevne uporabe brzo trošila i imala kratak uporabni vijek, ali je dugo zadržavala iste oblike (JELINČIĆ, 2009: 15).

11 AMS radiokarbonska analiza provedena je u Beta Analytic Radiocarbon Dating Laboratory u Miamiu, a uzorak 29 vodio se pod laboratorijskom oznakom Beta-336205. Prema 26 kalibraciji, datira se između 80. i 240. godine.

Uzimajući u obzir radiokarbonske datume i stratigrafiju lokaliteta, ovaj horizont naseljavanja možemo datirati od kraja 2. st. ili početka 3. st., vjerojatno do u 4. stoljeće.

PROBNE SONDE 2, 4, 5 I 8

Sonda 4 (2 x 2 m) postavljena je oko 10 m jugozapadno od objekta A (sl. 3), na mjestu gdje je na oranici uočena velika koncentracija kockica mozaika manjih dimenzija. Ispod površinskog sloja oranja, naišlo se na slojeve s mozaičkim kockicama i građevinskim materijalom (opeke i tubuli). Nalazi su, po svemu sudeći, ovdje bili deponirani, a dio je nalaza bio izložen vatri. Možemo ih povezati s mlađom fazom korištenja lokaliteta, dok starijoj fazi pripada već spomenuta jama na dnu sonde.

Sonda 5 (1,5 x 1,5 m) postavljena je 3 m južno od objekta A. Ispod sloja oranice nalazio se sloj urušenja s mnogo opeke, tegula i komada žbuke.

U sondi 8 (1,5 x 10 m) postavljenoj 2 m istočno od objekta A (sl. 3), u krajnjem sjeveroistočnom kutu pronađena je jama sa zapunom smeđe boje s ulomcima opeka, žbuke (ostaci poda), tegula i keramike.

Sonda 2 (2 x 3 m) udaljena je 60 m zapadno od objekta A (sl. 9). U sloju žute gline, na 50 cm relativne dubine, uočeni su negativni dvaju zidova koji se sijeku pod pravim kutom, čiji su ukopi zapunjeni rastresitom žbukom. I u toj su sondi pronađene kockice mozaika, od kojih je nekoliko bilo spojeno sa slojevima žbuke koji su činili podlogu mozaičkog poda. Pronađeni su i veći komadi oslikane žbuke i dosta keramike. Opisani zidovi te tragovi mozaičkog poda i oslikanih zidova pripisani su objektu B.

GRAĐEVINSKI MATERIJAL

Građevinski je materijal u najvećem broju pronađen u zapunama negativna zidova u sondama objekata A i B.

Od građevinske su keramike najzastupljenije opeke. Prema njihovim otiscima na završnim slojevima podnica u objektu A možemo odrediti dimenzije nekih opeka (oko 44 x 28 cm). Tri pronađene kvadratne opeke (31 x 31 cm) služile su kao baza stupića hipokausta. Pronađena je i veća količina ukrasne podne opeke dimenzija 2,5 - 4 cm koje su služile kao završni sloj podnice, a na većini njih još su tragovi žbuke. Takve su opeke pronađene i u građevinskim kompleksima u Kutinskoj lipi (BOBOVEC, 2007: 156) i Osekovu (BOBOVEC, 2012: 9). Rimske vile u Panoniji nerijetko su imale podove prekrivene opekama (THOMAS, 1980: 304). Ulomci krovnog pokrova (tegula, imbrex) pronađeni su u manjoj količini.

Čest su nalaz u objektima A i B šuplje opeke (tubuli) koje svjedoče o podnom grijanju. Tubuli (sl. 10) su obično bili postavljeni na gornju plintu hipokausta kako bi zrak slobodno strujao kroz njih. Sa zidom su bili spojeni žbukom, a ponekad i čavlama. S vanjske su strane opet bili premazani žbukom, a na njih su mogle doći i ukrasne mramorne ploče, štuko ili kakav drugi završni sloj

10. Ulomak šuplje opeke (*tubulus*), dim. 15 x 14 cm (fototeka HRZ-a, snimio J. Kliska)

Fragment of a hollow brick (tubulus), measuring 15 x 14 cm (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by J. Kliska)

11. Ulomak mozaičkog poda, dim. 7 x 4,5 cm (fototeka HRZ-a, snimio J. Kliska)

Fragment of the mosaic floor, measuring 7 x 4.5 cm (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by J. Kliska)

12. Ulomak oslikane žbuke, dim 12 x 10 cm (fototeka HRZ-a, snimio J. Kliska)

Fragment of the painted plaster, measuring 12 x 10 cm (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by J. Kliska)

13. Ulomak oslikane žbuke, dim 16 x 13 cm (fototeka HRZ-a, snimio J. Kliska)

Fragment of the painted plaster, measuring 16 x 13 cm (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by J. Kliska)

(DEGBOMONT, 1984: 140-146; BRODRIBB, 1987: 70-78, 105-114). Kako bi se žbuka bolje vezala na njih, često im je površina dodatno obrađivana urezima izvedenim oštrim predmetom ili češljem, što je slučaj i sa šupljim opekama pronađenim na Sipćini. Dimenzije primjeraka sa Sipćine su oko 25 cm dužine, 15 cm širine i 8 cm debljine.

Kockice mozaika (*tesserae*) pronađene su u svim istraženim sondama, najviše u sondi 4, a rađene su od bijelog, svijetlosivog i tamnosivog kamena, dimenzija 1-2 cm. U sondi 2 pronađeno je nekoliko kockica povezanih žbukom koje se drže za žbukanu podlogu (sl. 11). Mozaički su se podovi u Panoniji postavljali u luksuznim vilama (THOMAS, 1980: 311-312). U sjeverozapadnoj su Hrvatskoj mnoge od vila bile ukrašene upravo mozaikom, primjerice vile u Drenju (ŠKOBERNE, KOŠČEVIĆ, MAKJANIĆ, 1987: 17-18), Osekovu (BOBOVEC, 2008: 27), Kutinskoj lipi (BOBOVEC, 2012: 17), Benkovcu (GORENC, DAMEVSKI, 1984) i drugdje.

U slojevima je pronađeno i nekoliko komada oslikane žbuke. Jedan ulomak na bijeloj podlozi ima povučenu ravnu liniju pompejski crvene boje (sl. 12). Na jednom komadu slikane žbuke (sl. 13) završni sloj slikanja je na podlozi boje bjelokosti, a kružni i vegetabilni motivi oslikani su zelenom, crvenom, narančastom i crnom bojom. Sloj slikanja leži na podlozi od bijele žbuke ispod kojega je sloj bijele do izrazito svijetloružičaste žbuke s usitnjenom opekam i šljunkom debljine oko 1,5 cm, a podno njega je sloj crvenkaste žbuke s drobljenom opekam i šljunkom debljine 0,8-1 cm. Na potonjem je sloju vidljivo kako je bio postavljen na zid od šuplje opeke na kojem je vidljiv otisak češljastog motiva. Slikana žbuka i freske nalaze se u gotovo svakoj panonskoj vili, a razlikuju se po kvaliteti izvedbe (BIRÓ, 1974: 40; THOMAS, 1980: 307). Slični ulomci slikane žbuke pronađeni su u vili u Osekovu (BOBOVEC, 2008: 26-27). Prema Vitruviju (VII. 3), zidovi bi se trebali žbukati u nekoliko slojeva kako bi žbuka bila trajnija i ne

14. Površina istražena geofizičkim istraživanjima 2013. (izradio B. Mušič)
Area investigated by geophysical research in 2013 (made by B. Mušič)

15. Rezultati geofizičkih istraživanja (metoda geoelektričnog otpora) 2013. (izradio B. Mušič)
Results of the 2013 geophysical research (the geo-electric resistance method) (made by B. Mušič)

bi pucala. Najprije se zidovi grublje nabace, a potom se uravnaju žbukom od finog pijeska u tri sloja te znatim mramorom također u tri sloja. Završni sloj boje može se stavljati *al fresco*, na još mokru žbuku kako bi bio trajniji. Boja se na zidove mogla nanositi i nakon što se žbuka osušila, a pritom se pigment u vodi morao pomiješati s ljepilom biljnog ili životinjskog porijekla kako bi se boja mogla povezati sa žbukom (ADAM, 1994: 220-222).

Geofizička istraživanja 2013. godine

Tijekom jeseni 2013. na položaju Sipćina obavljena su geofizička istraživanja kombinacijom triju metoda: geoelektričnog otpora, georadarske i magnetne metode¹² (MUŠIČ, 2013). Rezultati snimanja još se obrađuju, a ovdje su navedeni preliminarni zaključci. Zamijećeni su ostaci zidova, urušenja, podnica te sjeverozapadni ugao pravokutnog ili četvrtastog jarka pravilno položenog prema stranama svijeta, širine oko 2 m (sl. 14-15). Definiran je zapadni rub građevine otkrivene u sondi 2 te djelomično i raspored njezinih prostorija. Sjeverno i zapadno uz zgradu položen je spomenuti jarak, čija nam je funkcija, kao i vrijeme gradnje, za sada nepoznata.

Zaključna razmatranja

Prostor Moslavine rijetko se spominje u antičkim izvorima pa o njezinoj povijesti i životu stanovnika saznajemo uglavnom iz povijesnih zbivanja na širem prostoru. Mnogo više podataka pružaju nam za sada malobrojna arheološka istraživanja.

Na temelju rezultata arheoloških istraživanja na samo 24 m², D. Iveković je 1960-ih godina zaključila da se na Sipćini tijekom 1. i 2. st. nalazio rimski vojni logor, pomoćna stanica ili privremeno boravište rimske vojske. Svoje zaključke temeljila je na nalazima umba štita i vrha strelice, kao i na stajalištu da taj tada močvarni kraj nije bio pogodan za naseljavanje (IVEKOVIĆ, 1965; 1968: 365-366).

Arheološkim je istraživanjima 2012. g. ustanovljeno da je lokalitet korišten dulje vremena, od 1. do 4. stoljeća. Istražena je površina od 158 m², a ustanovljene su dvije faze gradnje. Ranijoj fazi (1. - 2. st.) pripadaju drveni objekt 1, dva kanala, nekoliko manjih te jedna jama većih dimenzija, a mogli bi joj se pripisati i ostaci podnice i zida građenih od opeke te otpadna jama koji su pronađeni u prethodnim istraživanjima. Potkraj 2. ili u 3. st. navedeni se horizont nivelira slojem sive gline¹³ te dolazi do promjene u načinu gradnje: u toj kasnijoj fazi ona je izvedena u kamenu, opeci i žbuci, a podovi su prekriveni opekom. Istražen je objekt A s pet prostorija, od kojih je jedna polukružna, a u jednoj su pronađeni tragovi podnog grijanja. Nalazi iz slojeva ukazuju na mozaičke podove te one prekrivene manjom ukrasnom opekom. Zidani objekt A položen je iznad vjerojatno drvenog objekta 1, koristeći iskope njegovih temelja te kanala zapadno od njega. Navedeni kanal i velika jama zapadnije presječeni su iskopom prilikom gradnje temelja polukružne prostorije. U najzapadnijoj sondi 2 pronađeni su negativni dvaju zidova, ostaci objekta B, čija nam je veličina i namjena, kao i veza s navedenim objektima, za sada nepoznata. S obzirom na to

12 Istraživanja je obavila tvrtka Gearh d. o. o. iz Maribora, pod vodstvom doc. dr. B. Mušiča sa suradnicima I. Medarićem i M. Morijem.

13 Taj sloj nivelacije nije zabilježen u prethodnim istraživanjima 1964. godine.

da je istražen relativno mali dio građevinskog kompleksa, teško je odrediti njegovu namjenu. Za sada smo skloni objekt A pripisati sporednoj građevini, možda kupalištu, unutar većeg ladanjskog kompleksa. O točnoj funkciji toga objekta moći će se ipak više reći kada se barem ustanovi položaj ostalih građevina. U ladanjskim su se kompleksima gradila privatna i javna kupališta. Ako su spojena s glavnom zgradom, radi se o privatnom kupalištu, koje na manjem imanju može biti građeno i samostalno. Javna su kupališta građena odvojeno od glavne zgrade i vjerojatno su služila za potrebe radnika zaposlenih na imanju (BIRÓ, 1974: 36-37).

Rimska vila (*villa romana*) bila je zgrada ili skup odvojenih zgrada, udaljena od drugih naselja, a predstavljala je samostalnu i nezavisnu privrednu jedinicu (MÓCSY, 1974: 169; THOMAS, 1980: 276). Prilikom odabira mjesta za gradnju vile važni kriteriji bili su blizina vode, pašnjaka, polja, šuma i cesta. Ovisno o lokaciji, vile su mogle obavljati različite funkcije: one gradske ili prigradske služile su prije svega za odmor, izvan gradova nalazile su se vile s posjedima koje su bile središte poljoprivredne proizvodnje, dok su vile uz ceste katkad postajale prenočišta (*mansiones*) (BIRÓ, 1974: 23; THOMAS, 1980: 284). Postaje uz cestu (*mutatio, mansiones*) uglavnom su bile linearno organizirane jer su se prilagođavale položaju ceste (BIRÓ, 1974: 25).

U rimskim su provincijama vile pokazatelji uspostave mira i učvršćivanja rimske vlasti. Preduvjet za njihovu gradnju i opstanak jest postojanje komunikacija, kao i većih urbanih naselja i vojnih objekata u blizini (ZANINOVIĆ, 1996: 209-229). U savsko-dravskom međurječju u 1. st. nastaju prvi veći posjedi i kompleksi vila s gospodarskim zgradama koji na te prostore uvode

italski način života, a nastaju neovisno o seoskim kućama prastanovnika provincije (THOMAS, 1964: 336). Na prostoru sjeverozapadne Hrvatske za sada ih je arheološkim istraživanjima potvrđeno tek dvadesetak, mnogo manje nego na jadranskoj obali i otocima, gdje su one bile glavni nositelji poljoprivrede i rimskog načina života izvan gradova (LELEKOVIĆ, RENDIĆ MIOČEVIĆ, 2012: 279, fig. 1). O potencijalno većem broju rimskih vila svjedoče rezultati terenskih pregleda, koji se trebaju potvrditi daljnjim arheološkim istraživanjima (npr. TONČINIĆ, 2005; GREGL, JELINČIĆ, 2010; JAKOVLJEVIĆ, 2012).

Geofizička istraživanja, kojima nije obuhvaćen cijeli položaj Sipčine, pokazala su tragove obitavanja zapadno i južno od sonde istraženih 2012. godine. Zasigurno su najzanimljiviji nalazi širokog jarka, odnosno njegova sjeverozapadnog ugla, te tragovi struktura unutar prostora koji jarak zatvara. S obzirom na zaključke D. Iveković, pomisao o vojnoj arhitekturi ipak nam golica maštu.

Valja napomenuti da su obrambeni jarci u rimskom razdoblju zabilježeni i u kontekstu vila. Kod mjesta Hambacha u zapadnoj Njemačkoj, vila HA 512 u svojoj je mlađoj fazi, koju karakterizira drvena gradnja, bila okružena jarkom koji je poslije zatrpan (KASZAB-OLSCHEWSKI, 2005). Za sada ne znamo radi li se u slučaju jarka na Sipčini o obrambenom jarku, kao ni u kojem je razdoblju mogao biti u upotrebi. Nije posve jasan ni odnos istraženih objekata prema tom jarku, ali može se napomenuti da se sonde istražene 2012. nalaze unutar prostora koji jarak zatvara, a one istražene 1964. izvan njega. Namjenu građevinskog kompleksa na Sipčini i njegovu ulogu u romanizaciji Panonije rasvijetlit će nam možda tek daljnja arheološka istraživanja. ■

Izvori:

MARCUS VITRUVIUS POLLIO, *De architectura libri decem*. Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 1999.

Literatura:

ADAM, J.-P. (1994): *Roman Building*. London.

BARKÓCZI, L. (1980): History of Pannonia. U: Lengyel, A., Radan, G. T. B. (eds), *The Archaeology of Roman Pannonia*. Budapest, 85-124.

BIRÓ, M. (1974): Roman Villas in Pannonia. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* XXVI/1-2, 23-57.

BOBOVEC, A. (1994): Rezultati probnog arheološkog iskopavanja na antičkom nalazištu Sipčine u Okešincu, u: B. Rudež (ed), *900 godina Ivanicha*, Ivanič.

BOBOVEC, A. (1998): Arheološka topografija područja grada Kutine. *Zbornik Moslavine* 4, 12-23.

BOBOVEC, A. (2003): Arheološka topografija područja Općina Popovača i Velika Ludina. *Zbornik Moslavine* 5/6, 13-25.

- BOBOVEC, A. (2007): Kutinska lipa, Kutina – arheološko nalazište iz rimskog razdoblja (II.-IV. st. n. e.). *Zbornik Moslavine IX-X/2006-2007*.
- BOBOVEC, A. (2008): *Rimski kompleks Ciglenice u Osekovu*. Kutina.
- BOBOVEC, A. (2012): *Arheološko nalazište Kutinska lipa. Kutina prije Kutine*. Kutina.
- BOJANOVSKI, I. (1984): Prilozi za topografiju rimskih i predrimskih komunikacija i naselja u rimskoj provinciji Dalmaciji, IV – Rimski cesta Siscia – Sirmium (Tab. Peut.) i njena topografija. *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja XXII*, 146-265.
- BRODRIBB, G. (1987): *Roman brick and tile*. Gloucester.
- BRUKNER, O. (1981): *Rimska keramika u jugoslovenskom delu provincije Donje Panonije*. Dissertationes et monographiae XXIV, Beograd.
- BUGAR, A. (2009): Šepkovčica (rb: 114). *Hrvatski arheološki godišnjak 5/2008*, 269-273.
- DEGBOMONT, J.-M. (1984): *Le chauffage par hypocauste dans l'habitat privé de la place St-Lambert à Liège à l'Aula Palatina de Trèves*. Liège.
- DEMO, Ž. (1986): Antički period. Bilješke iz povijesti arheoloških istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Notes from the History of Archaeological Research in Northwestern Croatia. U: D. Balen-Letunić et al. (eds), *40 godina arheoloških istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*. Koprivnica, 24-37.
- DIZDAR, M. (2001): *Latenska naselja na vinkovačkom području*. Disertacije i monografije 3. Zagreb.
- DIZDAR, M., TONC, A., LOŽNJAK DIZDAR, D. (2011): Zaštitna istraživanja nalazišta AN 6 Gornji Vukojevac na trasi autoceste Zagreb-Sisak, dionica Velika Gorica jug – Lekenik. *Annales Instituti Archaeologici 7*, 61-64.
- FAGAN, G.. (2001): The Genesis of the Roman Public Bath: Recent Approaches and Future Directions. *American Journal of Archaeology 105*, 403-426.
- GAJSKI, V. (2001): *Križ u prošlosti*. Križ.
- GORENC, M., NEMETH-EHRLICH, D. (1984): Istraživanja u Kominu 1982. i 1983., *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3. s. XVI-XVII/1983, 299-301.
- GORENC, M., DAMEVSKI, V. (1984): Rimski ladanjska vila u Benkovcu kod Okučana. U: *Četvrti znanstveni sabor Slavonije i Baranje*, sv. 1. Osijek, 101-115.
- GRAČANIN, H. (2010): Rimske prometnice i komunikacije u kasnoantičkoj južnoj Panoniji. *Scrinia Slavonica 10*, 9-69.
- GREGL, Z. (1980): Dubrava Zagreb – antička cesta. *Arheološki pregled 21*, 80-86.
- GREGL, Z. (1983): Zagreb-Stenjevec. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3. s. XV/1982, 272-273.
- GREGL, Z. (1986): Zagreb – Stenjevec, Susedgrad. U: Balen-Letunić, D. et al (eds) 1986, *40 godina arheoloških istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*. Koprivnica, 128.
- GREGL, Z., JELINČIĆ, K. (2010): O nekim manje poznatim antičkim lokalitetima u Zagrebu i okolici. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3. s. XLIII, 153-191.
- HORVAT, A. (1984): O spomenicima kulture moslavačkog Križa i okolice. *Po dragome kraju – Križ i okolica. Kaj IV-V*, 163-180.
- HOTI, M. (1992): Sisak u antičkim izvorima. *Opuscula Archaeologica 16*, 133-163.
- IVEKOVIĆ, D. (1965): Kratak izvještaj o probnom arheološkom iskapanju u Okešincu na području Moslavine. *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske XIV/2*, 45-47.
- IVEKOVIĆ, D. (1968): Rezultat sondažnih arheoloških istraživanja na području Moslavine. *Zbornik Moslavine 1, Muzej Moslavine Kutina*, 349-377.
- JAKOVLJEVIĆ, G.. (2012): *Registar arheoloških nalaza i nalazišta Bjelovarsko-bilogorske županije*. Bjelovar.
- JELINČIĆ, K. (2003): Rimski keramika iz Iloka. *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu 20*, 79-88.
- JELINČIĆ, K. (2009): *Rimska keramika lokalne proizvodnje na području hrvatskog dijela rimske provincije Gornje Panonije*. Doktorska disertacija. Zagreb.
- JOVANOVIĆ, B., JOVANOVIĆ, M. (1988): *Gomolava. Naselje mlađeg gvozdenog doba*. Novi Sad – Beograd.
- KASZAB-OLSCHEWSKI, T. (2005): Überlegungen zum planerischen Konzept von Streuhofanlagen im Hinterland der CCAA. *Balácai Közlemények IX*, 177-192.
- KNEZOVIĆ, I., PINTARIĆ, T. (2006): Zaštitni sustavni terenski pregled područja općina Kravarsko i Pokupsko

- (2003.-2005.). *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva* 38/1, 156-162.
- KRETZSCHMER, F. (1953): Hypokausten. *Saalburg Jahrbuch* XII, 7-41.
- KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, I. (1873): Panonija rimska. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 23, 86-157.
- LELEKOVIĆ, T., RENDIĆ MIOČEVIĆ, A. (2012): Rural settlements. U: B. Migotti (ed), *The Archaeology of Roman Southern Pannonia. The state of research and selected problems in the Croatian part of the Roman province of Pannonia*. BAR International Series 2393. Oxford, 279-311.
- LOVRENČEVIĆ, Z. (1980): Rimske ceste i naselja u bilogorsko-podravskoj regiji. *Arheološki pregled* 21, 233-248.
- LOVRENČEVIĆ, Z. (1981): Rimske ceste i naselja u bilogorsko-podravskoj regiji (II). *Arheološki pregled* 22, 195-206.
- MAKJANIĆ, R. (1996): Sisak – *terra sigillata*, iskopavanja 1990. *Opuscula archaeologica* 20, 91-118.
- MÓCSY, A. (1962): Pannonia. *Real Encyklopedie*, Suppl. IX, coll. 516-776.
- MÓCSY, A. (1974): *Pannonia and Upper Moesia*. London.
- MUŠIČ, B. (2013): *Izvešće o geofizičkim istraživanjima na lokalitetu Sipćina kod Okešince*. Maribor.
- NEMETH-EHRLICH, D. (1986): Komin-Pyrri, Zelina. U: Balen-Letunić, D. et al (eds) 1986, *40 godina arheoloških istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*. Koprivnica, 118.
- OŽANIĆ, I. (1998): Gradina Osječnica – antičko razdoblje. *Opuscula archaeologica* 22, 27-80.
- OŽANIĆ, I. (2004): *Tipologija rimske keramike iz Vinkovaca*. Magistarski rad. Zagreb.
- RAŠKOVIĆ, G., ŠVARIĆ, H. (2012): *Izveštaj o rezultatima georadarskih snimanja na lokalitetu „Sipćine“, Okešinec*. Rovinj.
- REGISTAR (1997): *Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske*. Bjelovar, rb 230, 90-91.
- ROGLIĆ, J. (1974): Obilježja prirodne osnove, u: A. Cvitanović (ur), *Geografija SR Hrvatske. Središnja Hrvatska*, knjiga 1. Zagreb, 44-61.
- SOPRONY, S. (1980): Roads. U: Lengyel, A., Radan, G. T. B. (eds), *The Archaeology of Roman Pannonia*. Budapest, 207-219.
- SOKOL, V. (1981): Najnovija arheološka istraživanja u Prigorju. *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva* 6, 169-185.
- SOKOL, V. (1986a): Donja Glavnica-Frtić, Sesvete. U: Balen-Letunić, D. et al (eds) 1986, *40 godina arheoloških istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*. Koprivnica, 112.
- SOKOL, V. (1986b): Moravče-Drašćica, Sesvete. U: Balen-Letunić, D. et al (eds) 1986, *40 godina arheoloških istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*. Koprivnica, 120-122.
- SOKOL, V. (1986c): Moravče-Rošnica, Sesvete. U: Balen-Letunić, D. et al (eds) 1986, *40 godina arheoloških istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*. Koprivnica, 122.
- SOKOL, V. (1986d): Vurnovec-Crkvišće, Sesvete. U: Balen-Letunić, D. et al (eds) 1986, *40 godina arheoloških istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*. Koprivnica, 126.
- SOKOL, V. (2005): Kuzelin-Glavica Donja (rb: 50). *Hrvatski arheološki godišnjak* 1/2004, 2005, 109-111.
- SOKOL, V. (2006): Kuzelin-Glavica Donja (rb: 73). *Hrvatski arheološki godišnjak* 2/2005, 2006, 150-152.
- ŠAŠEL, J. (1970): Andautonia. *Real Encyklopedie*, Suppl. XII, coll. 71-75.
- ŠKOBERNE, Ž., KOŠČEVIĆ, R., MAKJANIĆ, R. (1987): *Drenje. Rezultati istraživanja 1980-1985/ Research results 1980.-1985*. Brdovec.
- THOMAS, E. B. (1964): *Römische Villen in Pannonien*. Budapest.
- THOMAS, E. B. (1980): Villa settlements. U: Lengyel, A., Radan, G. T. B. (eds), *The Archaeology of Roman Pannonia*. Budapest, 275-321.
- TONČINIĆ, D. (2005): Das Stadtgebiet von Zagreb – eine Villenlandschaft in der Antike? *Balácai Közlemények* IX, 269-278.
- TKALČEC, T., KARAVANIĆ, S., ŠILJEG, B., JELINČIĆ, K. (2007): Novootkrivena arheološka nalazišta uz rječicu Veliku kod mjesta Majur i Ladinec. *Cris* IX/1, 5-25.
- VIKIĆ-BELANČIĆ, B. (1969): Istraživanja u Jalžabetu kao prilog upoznavanju života u zaleđu Dravskog limesa. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 3, 75-102.

VUJNOVIĆ, N., BURMAZ, J. (2010): Okuje III, IIIa i IIIc. *Hrvatski arheološki godišnjak* 6/2009, 243-246.

WIEWEGH, Z. (2001): Rimska keramika iz Siska s lokaliteta „Kovnica“. Istraživanja iz godine 1985. *Opuscula archaeologica* 25, 89-149.

WIEWEGH, Z. (2003): *Jugoistočna nekropola Siscije*. Gradski muzej Sisak.

ZANINOVIĆ, M. (1996): *Od Helena do Hrvata*. Zagreb.

YEGÜL, F. (1992): *Baths and bathing in classical antiquity*, The MIT Press.

Summary

Lea Čataj

AN ANCIENT BUILDING COMPLEX AT THE SIPĆINA SITE IN OKEŠINEC

The ancient site of Sipćina in the village of Okešinec has been known since the 1960ies, when the first archaeological explorations were undertaken. The finds were dated to the 1st and the 2nd c. AD, and the site was associated with the Roman army staying in the area. Research was taken up in 2012, when two habitation horizons were discovered. The earlier one can be dated to the 1st and the 2nd c. AD, with several pits and canals and the remains of an over-ground wooden structure attributed to the period.

The later horizon is dated to the 3rd and the 4th c. AD, with two structures belonging to the period. An analysis of the finds indicated that it was probably a Roman *villa rustica*. Geophysical research revealed traces of several buildings and a large ditch surrounding them.

KEYWORDS: *Moslavina, Roman villa rustica, hypocaust, metallurgical stove, geophysical research*